

3. Typologické generalizace

3.1. Než lze začít generalizovat ...

- identifikace a výběr parametrů a jejich typologizace předchází typologickým generalizacím
- a) PARAMETRY GLOBÁLNÍ
 - jejich relevance není logicky omezena, je předpokládána pro jakýkoliv jazyk
 - vycházejí z apriorní představy o univerzáliích
- b) PARAMETRY LOKÁLNÍ: jejich relevance je logicky (tj. nikoli pouze empiricky) omezena nadřazenými parametry

Příklad

- typologii tónů má smysl provádět pouze u tónových jazyků
- typologii základního slovosledu SO má smysl provádět pouze u jazyků, které a) mají nějaký základní slovosled a b) mají kategorie subjektu a objektu

Problém mezijazykové srovnatelnosti *cross-linguistic comparability*

- = Jak identifikovat strukturální jevy v různých jazycích jako STEJNÉ? Jak poznat, že struktura X v jazyce L1 je totéž jako struktura Y v jazyce L2, a nikoli něco jiného?
- a) kritéria FORMÁLNÍ
 - čistě formální definice strukturálních jevů neexistují: formální definice mohou být pochopeny pouze v kontextu funkcí těchto jevů a funkce nejsou plně inherentní strukturám, tj. nejsou z nich plně předpověditelné
 - formální definice strukturálních jevů mohou být vlastní jednotlivým jazykům, ale mezijazyková variabilita strukturálních jevů je příliš velká a má být zjišťována právě typologií

- b) kritéria FUNKČNÍ
 - u *morfosyntaxe* sémanticko-pragmatická, u *fonologie* artikulačně-akustická
 - základní gramatické kategorie (např. subjekt, substantivum, podřadná věta) jsou nejvíce problematické: často jsou založeny na preteoretických pojmech, „prototypizačních intuicích“, překladu
- c) KOMBINACE funkčních a formálních kritérií
 - je nutné provést analýzu vztahu mezi funkcí a formou: je třeba i. vyjít z funkčního vymezení jevu a ii. najít struktury, které ho mohou vyjadřovat
 - někt. komplexní jevy mohou být definovány formálně, na základě méně komplexních jevů

Příklad

- *pasivum* = konstrukce, kde subjekt slovesa je u odpovídajícího aktivního slovesa objektem; musíme už být schopni identifikovat *subjekt, sloveso, aktivum, objekt*

3.2. Univerzálie a další typologické generalizace

Klasifikace univerzálií

- A. pozitivní vs. negativní
- B. substantivní vs. formální
- C. podle restriktivnosti: neomezené vs. omezené (☛ 3.4-5.)
- D. podle platnosti: absolutní vs. statistické (☛ 3.6.)

A. Pozitivní vs. negativní univerzálie

- a) pro každý jazyk (většinu jazyků) platí, že X
- b) pro každý jazyk (většinu jazyků) platí, že ne X

B. Substantivní vs. formální univerzálie

- klasifikace prováděná v generativní lingvistice
- a) týkající se jazykových kategorií
- b) týkající se jazykových pravidel

Příklad

- substantivní univerzálie: S, N, NP, vokál, znělost atd.
- formální univerzálie: v žádném jazyce neexistuje pravidlo, které by otázku tvořilo totální inverzí slovosledu (ABCD > DCBA)

Euroverzalie (apod.)

- ≠ univerzálie
- generalizují i nad historickou náhodou (genealogické a areální faktory), nejen nad jazykovým potenciálem
- projekt EURO TYP

3.4. Neomezené vs. omezené univerzálie (= C)

- kritérium: RESTRIKTIVNOST/„TYP“

Neomezené univerzálie

- generalizace o urč. struktuře v jazykovém potenciálu bez odkazu k jiným strukturám
- podle parametru P patří všechny jazyky k jednomu typu bez ohledu na další parametry (Q atd.)

Příklady

- všechny jazyky mají samohlásky, aspoň jednu samohlásku
- všechny jazyky nějak realizují slovo
- většina jazyků má slovosled SO (statistická univerzálie ← 3.5)

Tetrachorická tabulka

- dva binární parametry P a Q

(a)	(b)	(c)	(d)
P+	P+	P+	P+
Q+	Q+	Q+	Q+
Q-	Q-	Q-	Q-
P-	P-	P-	P-
✓	✓	✓	✓
	✓		
		✓	✓
			✓

Situace (a)

- dvě neomezené univerzálie [P+, Q+]
- např. všechny jazyky mají samohlásky a všechny jazyky mají souhlásky

Situace (b)

- jedna neomezená univerzálie [P+], nezávislá na parametru Q
- např. P = existence samohlásek, Q = existence uvulárních souhlásek

Situace (c)

- omezená univerzálie
- vztah logické EKVIVALENCE: $P \Leftrightarrow Q$
- např. $AdpN \Rightarrow NG$ a zároveň $NG \Rightarrow AdpN$ (statistická univerzálie)

	Q	+	-
P		NG	GN
+	AdpN	✓	
-	NAdp		✓

Situace (d)

- omezená univerzálie
- vztah logické IMPLIKACE: $P \Rightarrow Q$
- např. NDem \Rightarrow NRel, ale nikoli NRel \Rightarrow NDem

P	Q	Q	
		+	-
		NRel	RelN
+	NDem	✓	
-	DemN	✓	✓

Omezené univerzálie

- neříkají nic o tom, co nalezneme v jednotlivých jazycích, nýbrž generalizují nad MEZIJAZYKOVÝMI DISTRIBUCEMI typů
- vyjadřují empirickou závislost logicky nezávislých parametrů

Implikační univerzálie

- (prostá) implikace = základní jednotka typologické generalizace
 - ekvivalenční univerzálie lze rozložit na implikační univerzálie
 - způsobila revoluci v typologii (zvl. Greenberg)
- P = IMPLIKANS, implikující; Q = IMPLIKÁTUM, implikované
 - pozitivní formulace: $P \Rightarrow Q$
 - kontrapozitivní formulace: $\neg Q \Rightarrow \neg P$
- pozor!
 - a) na implikace, které mohou být formulovány jako silnější generalizace
 - b) na implikace s řídkým implikantem

Příklad 1

- implikace: nazální samohlásky (nV) \Rightarrow orální samohlásky (oV)
- je pravdivá: neexistuje jazyk s nazálními a bez orálních samohlásek

- ale je příliš slabá: nevylučuje existenci jazyků bez samohlásek a ty nejsou doloženy
- je možné formulovat neomezenou (tj. silnější) univerzálii

P	Q	Q	
		+	-
		oV	\neg oV
+	nV	✓	
-	\neg nV	✓	!!!

Příklad 2

- implikace: jazyk je angličtina \Rightarrow „pes“ se řekne *dog*
- je pravdivá: mj. existuje další jazyk, kde se „pes“ také řekne *dog*
- ale je nesignifikantní: implikans je velmi řídké

P	Q	Q	
		+	-
		„pes“ = <i>dog</i>	„pes“ = jiná forma
+	angličtina	✓	
-	jiný jazyk	✓ (mbabaram)	✓ (většina jazyků)

Proti implikačním univerzáliím

- **☛ Úkol III.2B (Cysouw 2003) a diskuse**

3.5. Komplexní implikace

- a) disjunkce nebo konjunkce v implikantu nebo v implikátu
- b) implikační hierarchie
- c) sémantické mapy (☛ lekce 14)

a. Disjunkce a konjunkce

- restriktivní síla = kolik logicky možných typů je vyloučeno

- disjunkce implikantů a konjunkce implikát zesiluje restriktivní sílu generalizace
- konjunkce implikantů a disjunkce implikát zeslabuje restriktivní sílu generalizace

Univerzálie (absolutní) podle restriktivní síly

TYP UNIVERZÁLIE	SCHÉMA	RESTRIKCE	%
neomezená	P	1/2	50
ekvivalence	$P \Leftrightarrow Q$	2/4	50
disjunkce implikantů	$(P1 \vee P2) \Rightarrow Q$	3/8	37,5
konjunkce implikát	$P \Rightarrow (Q1 \wedge Q2)$	3/8	37,5
prostá implikace	$P \Rightarrow Q$	1/4	25
konjuncce implikantů	$(P1 \wedge P2) \Rightarrow Q$	1/8	12,5
disjunkce implikát	$P \Rightarrow (Q1 \vee Q2)$	1/8	12,5
implikační hierarchie	$P \Rightarrow Q \Rightarrow R$	4/8	50

b. Implikační hierarchie

- též: TYPOLOGICKÉ HIERARCHIE
- = lineární řetěz prostých implikací, kde implikatum první implikace je implikantem druhé implikace atd.

a. logický zápis

$$(P \Rightarrow Q) \wedge (Q \Rightarrow R)$$

b. zkrácený logický zápis

$$P \Rightarrow Q \Rightarrow R$$

c. hierarchický zápis

$$P < Q < R$$

d. tabulkový zápis

	P	Q	R
TYP 1	+	+	+
TYP 2	-	+	+
TYP 3	-	-	+
TYP 4	-	-	-

Příklad

- hierarchie: OSOBY > ZVÍŘATA > VĚCI pro morf. značení čísla u substantiv
 - značení čísla u substantiv označujících VĚCI implikuje značení čísla u substantiv označujících ZVÍŘATA
 - značení čísla u substantiv označujících ZVÍŘATA implikuje značení čísla u substantiv označujících OSOBY
- existují pouze jazyky, které
 - a) značí číslo u substantiv všech uvedených kategorií;
 - b) značí číslo u substantiv označujících OSOBY nebo ZVÍŘATA (= životné referenty), ale ne u substantiv označujících VĚCI (= neživotné referenty);
 - c) značí číslo u substantiv označujících OSOBY (= lidské referenty), ale ne u substantiv označujících ZVÍŘATA (= nelidské životné referenty) nebo VĚCI (= neživotné referenty);
 - d) neznačí číslo u substantiv žádné z uvedených kategorií
- neexistují např. jazyky, které značí číslo u substantiv označujících OSOBY a VĚCI, ale ne u substantiv označujících ZVÍŘATA
- jaké další typy jazyků jsou touto hierarchií vyloučeny?

c. Sémantické mapy (☛ lekce 14)

- nelineární/vícedimenzionální soustava typologických hierarchií

3.6. Absolutní vs. statistické univerzálie (= D)

- kritérium: PLATNOST/„KVALITA“

Statistické generalizace

- generativisté
 - nějdřívě kritizují Greenberga za příliš mnoho „pouze“ statistických generalizací
 - později, v souvislosti s rozpracováním pojmu PŘÍZNAKOVOSTI, připouštějí i statistické generalizace: nepříznakové univerzálie se

ve struktuře jazyka projeví, jen pokud jazyk nemá „zvláštní in-
strukce“

– zvl. *Principles and Parameters, Optimality Theory*

- TENDENCE = statisticky signifikantní odchylka od nahodné distri-
buce
– pokud neexistuje jaz. preference, pak budou mít všechny typy
parametru P v dobrém vzorku podobné zastoupení
– pokud nemají podobné zastoupení, je třeba odchylky od ná-
hodné distribuce vysvětlit

Příklad

- a) jazyky se slovosledem OS tvoří jen 1% současných jazyků: tento nepoměr
třeba vysvětlit
- b) slovosled OSV v jaz. HIXKARYANA je mezi karibskými jazyky inovací:
třeba vysvětlit, jak a proč vzniká dispreferovaný typ

Které univerzálie jsou lepší?

- ← Úkol III.2A (Dryer 1998) a diskuse

Jak formulovat hypotézy?

- jako *absolutní* univerzálie: přitáhnou pozornost k hledání proti-
příkladů
- ale: pozor na KONJUNKCI IMPLIKANTŮ!

Příklad 1

- statistická univerzálie VO \Rightarrow NRel (jediný protipříklad: čínština)
- konjunkcí jakékoli vlastnosti čínštiny do implikantu, získáme absolutní
univerzálii: např. (VO \wedge tónovost) \Rightarrow NRel
- přidání implikant nijak nesouvisí s implikátem

Příklad 2

- a) Dryer: statistická univerzálie V1 \Rightarrow NG
- b) Hawkins: absolutní univerzálie (V1 \wedge NA) \Rightarrow NG
- ale: Hawkins měl ve svém vzorku pouze 2 protipříklady proti absolutnímu
čtení Dryerovy univerzálie a oba náhodou měly NA; Dryer později našel
další dva protipříklady, ty však měly AN
- tzv. problém malé báze (zde: jen několik málo protipříkladů), konjunkce
implikantu v Hawkinsově univerzálii je formálním trikem

3.7. Infrekventalia, rara, rarissima, singularia

- infrekventalia = řídké struktury
- rara (rarissima) = struktury doložené je v některých, tj. ne všech
jazycích jedné jazykové rodiny
- singularia = struktury doložené v jediném jazyce

Příklady

- ← Úkol III.1

Existenciální generalizace

- = aspoň pro jeden jazyk platí, že X
- existenciální „univerzálie“ (např. Moravcsik)

ÚKOL III.1

1. Prohlédněte si *Raritätenkabinett*, on-line databázi typologických infrekventálií (Plank 2000–)
<http://ling.uni-konstanz.de:591/universals/introrara.html>;
2. vyberte infrekventále, které vás nejvíce překvapilo;
3. na další hodině o něm ústně poreferujete.

ÚKOL III.2

1. Přečtěte si jeden z následujících článků:
A) Dryer 1998
<http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/dryer/dryer/cls97.pdf>;
B) Cysouw 2003
<http://email.eva.mpg.de/~cysouw/pdf/cysouwLTIMPL.pdf>;
2. sepiště stručné resumé (1-2 s.);
3. na další hodině budeme o člancích diskutovat.

Základní literatura

- Cysouw, Michael. 2003. Against implicational universals. *Linguistic Typology* 7, 89-101.
- Dryer, Matthew S. 1998. Why statistical universals are better than absolute universals? *Papers from the 33rd Annual Meeting of the Chicago Linguistics Society*. 1-23.
- Greenberg, Joseph H. 1963. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In: Greenberg, Joseph H. (ed.) *Universals of language*. 73-113. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Hammond, Michael, Edith Moravcsik & Jessica Wirth. 1988. Language typology and linguistic explanation. In: Hammond, Michael, Edith Moravcsik & Jessica Wirth (eds.) *Studies in syntactic typology*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Plank, Frans. 2000–. *Das grammatische Raritätenkabinett: A leisurely collection to entertain and instruct*. <http://ling.uni-konstanz.de:591/universals/introrara.html>